

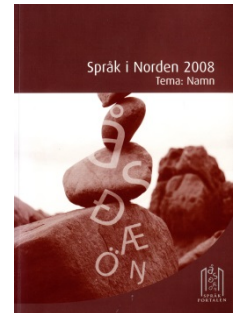
Sprog i Norden

Titel: Minoritetsspråkens ställning i ortnamnsbruket i Sverige

Forfatter: Ulla Swedell

Kilde: Sprog i Norden, 2008, s. 205-211

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognævnene i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Minoritetsspråkens ställning i ortnamnsbruket i Sverige

Ulla Swedell

Ortnamnen i Sverige är sedan år 2000 skyddade av lag. Det innebär att samiska, finska och meänkieliska namn i utökad grad har synliggjorts på kartor och vägs skyltar. Namnen har också utsatts för omfattande revidering för att motsvara nu gällande krav för ortnamnsredovisning.

I Sverige talas ca 150 olika språk. Bland dem finns fem officiella minoritetsspråk: samiska, finska, meänkieli (tornedalsfinska), romani och jiddisch. Av dem är samiska, med sina varieteter lulesamiska, nordsamiska, sydsamiska och umesamiska, samt finska och meänkieli representerade i ortnamn.

Lagstiftning

Sedan den 1 juli 2000 innehåller kulturminneslagens 1:a kapitel (Lag 1988:950) en hänsynsparagraf om ortnamn, betitlad *God ortnamns sed*.

4 § Vid statlig och kommunal verksamhet skall god ortnamns sed iakttas. Detta innebär att

- härdvunna ortnamn inte ändras utan starka skäl,
- ortnamn i övrigt stavas enligt vedertagna regler för språkriktighet, om inte härdvunna stavningsformer talar för annat,
- påverkan på härdvunna namn beaktas vid nybildning av ortnamn, och
- svenska, samiska och finska namn så långt möjligt används samtidigt på kartor samt vid skyltning och övrig utmärkning i flerspråkiga områden.

Namn som godkänts för offentlig kartproduktion skall även i andra sammanhang användas i sin godkända form.

Således har ortnamn på minoritetsspråk särskilt uppmärksammats. Den 1 juni samma år trädde minoritetsspråkslagarna (Lag 1999:1175, 1999:1176) i kraft. Det betyder att samiska, finska och meänkieli är förvaltningspråk i vissa flerspråkiga Norrlandskommuner, samiska i Arjeplogs, Gällivare, Jokkmokks och Kiruna kommuner, finska och meänkieli i Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner. Meänkieli ingår inte i lagtexten om god ortnamnsred, men begreppet finska namn har i praktiken kommit att inkludera namnen på meänkieli. Därmed garanterar hänsynsparagrafen ett ökat men inte fullgott skydd för minoriteternas ortnamn.

Ortografihistorik

Hänsynsparagrafen har stor betydelse för hanteringen av minoriteternas ortnamn men det finns även andra beslut av vikt. Särskilt de samiska ortnamnen har tidigare utsatts för styvmoderlig behandling, och namnen har genom tiderna skrivits efter skilda principer. Under 1900-talets senare hälft har samiska namn utsatts för två omfattande stavningsreformer.

På 1960-talet infördes på svenska kartor en till svenskan anpassad form av lulesamiskt skrivsätt, så kallad kartortografi, eftersom det ansågs viktigt att de samiska namnen skulle kunna uttalas av svensktalande. Bruket av den svenskkonstruerade ortografen innebar att namnredovisningen kom att radikalt avvika från de regler som gällde för skrivning av samiska ortnamn i Norge och Finland.

Medan revidering av namnen på kartorna pågick för fullt, antogs vid en FN-konferens 1972 om standardisering av geografiska namn en resolution om ortnamn på minoritetsspråk. Länder vilkas statsgränser klyver ett minoritetsspråksområde rekommenderades att anta en gemensam ortografi för standardisering av ortnamn på minoritetsspråket och att använda de standardiserade namnen på kartor och i ortnamnsförteckningar (Mattisson 1993, s. 22). När samerna hade enats om de gemensamma ortografierna för sydsamiskan (1976), nordsamiskan (1978) och lulesamiskan (1983) inleddes en ny revideringsomgång. För ortnamnen på det umesamiska området krävdes en särlösning. Eftersom umesamiskan saknar skriftspråk, infördes för området en speciellt för ortnamnsredovisning av professor Olavi Korhonen utarbetad ortografi. Arbetet gick i början långsamt men fick fart när fjällkartorna genomarbetades inom ett av EU delvis finansierat projekt, Standardisering av samiska ortnamn i Sverige, under perioden 30 april 1998–31 maj 2000.

Redovisningen av samiska ortnamn styrs nu av Lantmäteriverkets beslut från den 15 juni 2001 (LMV A § 259), som innebär

- att de samiska ortnamnen, omfattande varieteterna nordsamiska, lulesamiska, sydsamiska och umesamiska, införs med korrekt ortografi i ortnamnsdatabasen
- att den äldre svenskkonstruerade stavningen lagras parallellt i ortnamnsdatabasen
- att de samiska ortnamnen presenteras på de allmänna kartorna utifrån syfte och användningsområde och med hänsyn till kartografiska principer, och
- att den språkliga granskningen av de samiska ortnamnen utförs på samma sätt som ortnamnsgranskningen i övrigt.

Med anledning av hänsynsparagrafen har även stavningen av de finska och meänkieliska namnen setts över. Vid paragrafens införande uppfyllde merparten av namnen på kartorna stavningskriterierna. Många namn på meänkieli hade dock skrivits efter finskans regler, men redovisningen var ändå inte anpassad till de regler som gäller för ortnamnsredovisning i Finland. Bland avvikelserna kan nämnas sär- och sammanskrivning. Namnen på kartorna vittnade även om inkonsekvens. Bland annat hade vissa frekventa namnleder, som också är levande appellativ i hela språkområdet, klarat sig från förfinskning men i stället ibland anpassats till svenskan. Således hade t.ex. det meänkieliska *suanto* (fi. *suwanto*) 'lugnvatten, sel' antingen återgivits med meänkielistavning eller med den till svenskan anpassade stavningen *suando*. Efter revideringen förekommer fortfarande en viss på uttalet grundad variation, t.ex. i skrivningen av namnelementet *rova* ~ *roa* 'stenig mark' (fi. *rova*). De bägge formerna är utbredda även som appellativ. Oböjda namnformer i finskan och meänkieli sammanfaller dock oftast.

En lokal kan ha ett officiellt namn på flera språk, således ett svenskt, ett samiskt, ett finskt och ett på meänkieli. På nya kartor har de officiella svenska och försvenskade bebyggelsenamnen börjat kompletteras med namn på minoritetspråk; t.ex. har de bägge svenska tätortsnamnen *Gällivare* och *Malmberget* på 2006 års edition av vägkartan (28K Gällivare) kompletterats med sitt lulesamiska och meänkieliska namn – *Gällivare* med *Väbtjer* och *Jellivaara*, *Malmberget* med *Malmivaara* och *Målmmavárre*. Namnens inbördes ordning skiftar av hänsyn till språkförhållandena, både samiska och meänkieli talas på orterna. De svenska namnen står dock alltid överst på kartor och vägskyltar.

Namnbruket i fastighetsregistret ser annorlunda ut. I slutet av 1900-talet sågs fastighetsbeteckningarna över i hela Sverige. Vid den 1995 avslutade reformen behölls den gamla svenskpåverkade stavningen av minoriteternas ortnamn. Samiska namn med korrekt ortografi skulle läggas in i fastighetsregistret som ett särskilt namn (Ringstam 1995 s. 54). Det blev också möjligt att registrera ett sa-

miskt eller finskt parallellnamn som särskilt namn. Hitintills har dock Lantmäteriverkets dataregister inte klarat av alla samiska specialtecken, varför många av namnen fortfarande är felskrivna i registret.

Namnvården i dag

Institutet för språk och folkminnen har som myndighetsuppgift att ansvara för granskningen av ortnamn i Sverige (SFS 2006:888). Ett sekellångt samarbete med Lantmäteriverket garanterar kontinuiteten i fråga om tillämpade regler och arbetsmetoder. Även granskning av minoriteternas ortnamn har skötts genom till Institutet knutna experter. Detta arbete har däremot inte präglats av långsiktiga regler utan har påverkats av ändringar i ortografier och granskningsprinciper, i synnerhet i fråga om de samiska ortnamnen.

Samerna har fortlöpande genom sina organisationer varit delaktiga i standardiseringsdiskussionerna. Det svenska Sametinget har också en representant i det till Lantmäteriverket knutna Ortnamnsrådet, som arbetar för ett ändamålsenligt och vårdat namnskick i Sverige, bland annat för användning av korrekta samiska namn på kartor och vägs skyltar. Det har dock från samiskt håll framförts önskemål om större möjlighet att påverka namnskicket på kartorna, bland annat uttryckt i det svenska Sametingets handlingsprogram "Start för en offensiv språkpolitik", antaget den 26 februari 2004. Därför har ett samarbete inletts mellan Sametinget och Institutet för språk och folkminnen.

I november 2006 bildades en arbetsgrupp med uppgift att utarbeta hållbara regler för samisk ortnamnvård. Gruppen består av den lulesamiska språkkonsulenten som Sametingets representant och som Institutets representanter den samiska forskningsarkivarien och forskningsarkivarien med inriktning mot finsk-ugrisk namnforskning. Gruppen startade arbetet tämligen omgående. Första målet var att nå samsyn i namnfrågor, nästa steg att utarbeta regler för namngranskning och bestämma arbetsgång. Arbetet har löpt bra, samförstånd nåddes snabbt och reglerna för granskning diskuteras fortlöpande. Tanken är att snarast möjligt involvera den nordsamiska och sydsamiska språkkonsulenterna i arbetsgruppen. Emellertid har arbetet i fortsättningen större chans att löpa friktionsfritt om arbetsgruppen hinner ta ställning till de grundläggande problemen inom ett begränsat område och därmed finna tillvägagångssätt som även kan tillämpas på andra områden. Ett problemområde utgör exempelvis de pitesamiska ortnamnen i Arjeplog. De ska skrivas med lulesamisk ortografi, eftersom pitesamiskan saknar egen ortografi, men att följa det lulesamiska skriftspråket kan ibland leda till förvan-

skade namn. I det dagliga arbetet vållar dock hybridnamnen de längsta diskussionerna.

Ett sådant ärende handlade om namnen på tre tjärnar i Jokkmokk. De lulesamiska namnen skiljs åt av lägesbestämmande förleder. På den äldre kartan finns samiska namn med förkortade bestämningsleder, *All. Kerats*, *Lul. Kerats* och *Orj. Kerats*, på nyare kartortografiska namn med översatta svenska bestämningsleder, *Väst-Kieratj*, *Öst-Kieratj*, *Sör-Kieratj*. Problemet är den svenskkonstruerade kartortografin, som av samer uppfattas som felskriven samiska. Å andra sidan används många av de kartortografiska namnen av svensktalande, varigenom sådana namn kan anses vara svenska. Följdriktigt bör *Väst-Kieratj* betraktas som ett svenskt namn och kompletteras med det samiska *Alep Gierasj*. Båda namnen används av lokalbefolkningen. I det här fallet valde vi att rekommendera att endast de korrekta samiska namnen, *Alep Gierasj*, *Lulep Gierasj* och *Oarjep Gierasj* sätts ut på kartan eftersom det inte handlar om allmänt kända namn. Utrymmet på kartan tillåter knappast dubbla namnformer för mindre lokaler.

I och med bildandet av arbetsgruppen har samarbetet med kollegor i Norge intensifierats. Målet är enhetliga regler och praxis för ortnamnsredovisning i den del av det traditionella samiska språkområdet, Sápmi, som finns inom Sverige, Norge och Finland. Det innebär att skriftspråkets regler ska gälla så långt det är möjligt. En del eftergifter för dialektala skillnader är nödvändiga, som i fallet med de pitesamiska ortnamnen. Skillnaderna mellan västliga och östliga varieteter inom nordsamiskan är också i vissa fall betydande. I förarbeten till den nya norska namnlagen föreskrevs att sådana markerade avvikelser från skriftspråksnormen skulle tillåtas, föreskrifter som trädde i kraft den 1 juni 2007. Tillåtna avvikelser gäller bland annat utljudskonsonantismen i den samiska varietet som talas i Sør-Troms/Nordre Nordland i Norge. Eftersom statsgränser inte utgör dialektgränser, berör den nya normen också namnen på den svenska sidan. Generellt sett har dialektala former införts på svenska kartor i större utsträckning än på norska, former som genom den förnyade norska namnlagen vinner legitimitet.

Lagens genomslagskraft

Därmed kan det konstateras att minoritetsspråkens ställning i ortnamnsbruket är klart definierad, regelverk finns och arbete för att förbättra det pågår. Kännedom om kulturminneslagens hänsynsparagraf verkar dock inte ha nått alla berörda parter. Såväl kompetens som intresse och resurser varierar i synnerhet inom kommunerna, vars namnbruk inte omfattas av Institutets granskning. Även i de kommuner där samiska, finska och meänkieli är regionala språk finns uppenbara

brister i hanteringen av minoriteternas ortnamn. Ett färskt exempel kan hämtas från byn Kurravaara vid Kiruna samhälle, där kommunen bytt ut gatunamn med meänkieliska namnelement till helsvenska namn utan verklig lokal förankring, bland annat *Vasikkaniemivägen* 'Kalvuddsvägen' > *Södra vägen* och *Mikontermä* 'Mikkos brink' > *Solstormsvägen*. Det senare är tillkommet efter deckarförfattaren Åsa Larssons debutroman *Solstorm*, som utkom 2003 och vars handling är knuten till byn. Ärendet har utvecklats till en rättsprocess, där den meänkielitalande minoriteten hitintills förgäves hänvisat till kulturminneslagen. I normalfallet är dock alla gatunamn svenska, oavsett vilka språk som talas på orten.

Vägverket har följt lagen och kompletterat befintliga vägs skyltar i det flerspråkiga området med samiska och meänkieliska namn. I början utsattes framför allt samiska skyltar för omfattande skadegörelse av lokalbefolkningen, som också hade svårt att acceptera den nyinförda nordsamiska ortografin på kartorna. Läget har dock stabiliserats.

Källor och litteratur

Lag (1988:950) om kulturminnen m.m., ändrad 2000:265.

Lag (1999:1175) om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar.

Lag(1999:1176) om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar.

LMV A § 259, 2001-06-15. Redovisningen av samiska ortnamn.

Mattisson, Ann-Christin, 1993: Samiska ortnamn på fjällkartorna. (Ortnamn och namnvård 3. LMV-Rapport 1993:19.) Gävle.

Rettleiing till forskrift om skrivemåten m.m. av stadnamn. www.stedsnavn.org/?id=rettleiing

Ringstam, Hans 1995: Fastighetsbeteckningsreformen. (Ortnamn och namnvård 4. LMV-rapport 1995:19.) Gävle.

SFS 2006:888. Förordning med instruktion för Institutet för språk och folkminnen.

Start för en offensiv samisk språkpolitik. Handlingsprogram. Utarbetat av Michael Teilus. www.sametinget.se/1511.

Summary

As of 1 July 2000, there is a paragraph in the Swedish Heritage Conservation Act that gives instructions on maintaining a good place-name practice. The act safeguards place-names, including names derived from national minority languages, which has led to increased visibility for Sami, Finnish and Meänkieli on maps and road signs. Based on a comprehensive investigation, the names have been adjusted to the valid spelling in accordance with the UN recommendation of 1972. Investigating and revising place-names is a continuous process, which has, since 2006, been the result of vivid cooperation between the Swedish Sami Parliament and the National Land Survey and Institute for Language and Folklore. Their aim is to create uniform rules and best practice by accounting for Sami place-names in Sweden, Norway and Finland. Consequently, the Norwegian Place Name Act has been a good aid in standardising Sami place-names in Sweden.